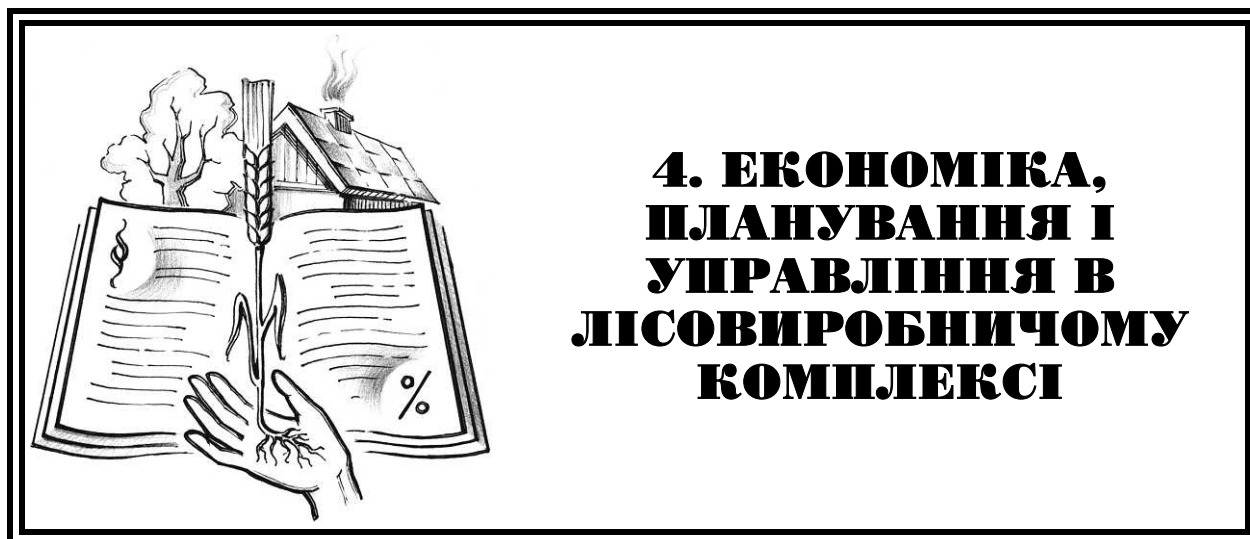

4. ЕКОНОМІКА, ПЛАНУВАННЯ І УПРАВЛІННЯ В ЛІСОВИРОБНИЧОМУ КОМПЛЕКСІ

УДК 338.978(477)

*Проф. О.А. Васюта, д-р політ. наук – НДІ Україно-
знавства МОН України; магістр О.С. Васюта – УкрДЛТУ*

ПОДАТКОВЕ СТИМУЛЮВАННЯ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Проаналізовано види і напрями формування ефективних механізмів та інструментів екологізації економіки загалом та природокористування зокрема; необхідність певних умов розробки їх ефективної концепції, а відтак дієвого застосування. Підкреслено, що оновлення податкової ідеології дозволило б адекватніше враховувати та регулювати антропогенний вплив на навколишнє середовище, зменшити деградацію природних ресурсів, стимулювати процеси ресурсозбереження в економіці. Пріоритетність і складність процесів екологоорієнтованих механізмів господарювання нагально вимагають урядового протекціонізму.

*Prof. Olha Vasyuta – Scientific-research institute of Ukraine-knowledge Ministry
of Education of Ukraine; Magistrate Oleksandr Vasyuta – USUFWT*

Tax stimulating of "greening" of economic development in Ukraine

Analyzed kinds and directions of effective mechanisms and instruments creation in the field of "greening" of economy in general and nature usage in particular; necessity of some conditions for development their effective conception, and accordingly its effective usage. Underlined, that renewing of tax ideology would permit adequately regulate anthropotechnogenic pressure on nature, reduce the degradation of nature resources, stimulate saving processes of nature resources in economy. Priorities and complexity of processes in ecology-oriented mechanisms in economy urgently require state protectionism.

Сучасна епоха глобальних трансформацій поставила екологічну проблему на рівень пріоритетів людства. Економічні, соціальні, демографічні, медичні та багато інших суспільних проблем потребують вирішення з точки зору раціонального природокористування, поліпшення навколишнього середовища та охорони здоров'я. У сучасних умовах особливого значення набуває процес формування конкурентного середовища, яке для значної кількості українських підприємств, ще має стати справжнім мірилом ефективності та результативності еколого-економічної політики держави в геополітичному просторі, визнання чи заперечення ринкової доцільності та екологічності на-

ціонального продукту, послуг, ринкового та екологічного іміджу того чи іншого українського підприємства або їх групи тощо.

Врахування екологічних факторів як однієї з цілей економічної політики повинно виходити за межі звичайних правил безпеки, правил виділення різних санітарних зон чи боротьби з конкретними видами та проявами забруднення довкілля. Необхідно, щоб завдання, що пов'язуються з охороною навколишнього середовища все більше знаходили відображення у принципах оподаткування, процедурах творення Державного бюджету, попереднього узгодження сум капіталовкладень, виборі технологій, стратегії зовнішньоторговельних заходів, загалом у всіх компонентах політики суспільного розвитку.

У процесах формування концепції екологізації економіки та забезпечення стійкості соціально-економічного розвитку принциповою є проблема застосування адекватних механізмів. Світовий досвід дає змогу бачити три можливих варіанти механізмів реалізації еколого-економічних цілей, а саме: пряме регулювання, пов'язане з впливом держави (нормативно-правові, адміністративно-контрольні заходи, пряме регламентування тощо); економічне стимулювання, пов'язане з розвитком ринкових механізмів; змішані механізми, які враховують два перших підходи [7, с.240].

Еколого-економічний досвід колишнього СРСР та країн Східної Європи засвідчив неефективність жорсткого централізованого планування та управління у справі забезпечення екологічно збалансованого соціально-економічного розвитку. Значні субсидії в експлуатуючі природу галузі, відсутність ціни або їх мінімальні розміри на природні ресурси, що сприяло екстенсивному природокористуванню, так звана загальнонародна власність, а насправді власність міністерств та відомств, партійно-державного апарату, відсутність належного правового контролю за охороною середовища та використанням ресурсів і багато інших причин сприяли техногенному посиленню багатьох кризових соціально-екологічних явищ економічного розвитку.

Водночас, нині неможливо забезпечити стійкий еколого-економічний розвиток винятково тільки за рахунок окремо взятих ринкових чи державних механізмів. Важлива риса ринку полягає, насамперед, в його можливості забезпечити найкраще використання різних ресурсів завдяки ціновим сигналам про їх дефіцитність. Але водночас, деградація світового навколишнього середовища свідчить про значні недоліки в ринкових механізмах, означає необхідність реалізації екологічної політики держави, спрямованої на істотну корекцію ринкових збоїв.

В умовах перехідної економіки України для ефективного здійснення еколого-економічної політики вирішувати екологічні проблеми тільки на базі державного регулювання або тільки ринкових відносин також не вдається. Однією з найважчих проблем у цьому сенсі залишається інституційна неефективність охорони навколишнього середовища, і насамперед, невизначеність прав власності. Тільки вирішення цієї проблеми у суспільстві в ряді випадків дасть змогу значно поліпшити екологічну ситуацію. Загалом у перехідний період повинна посилитись конструктивна функція держави у становленні розвинутої системи ринкових економічних інструментів екологічної політики, екологізації

Державного бюджету. Однак навіть наймодерніше державне управління повністю не гарантує від неефективності екологічних рішень, що засвідчує світова практика державного регулювання, в тому числі у країнах розвинутої ринкової економіки. Серед чинників неефективності державної політики виділимо наступні: непослідовна реформа прав власності; недоліки менеджменту та моніторингу навколишнього середовища; податкова система (стимулювання екологічно дестабілізуючої діяльності у сільському господарстві, енергетиці тощо); надання субсидій (наприклад, на пестициди, традиційну енергетику, водовитратне зрошення тощо); контроль за цінами; екологічно дестабілізуюча зовнішньоторговельна та митна політика та ін. [7, с.342].

Шкода, але вже типовим і яскравим прикладом негативних екологічних наслідків є проблема державних субсидій в еколого-економічно екстенсивні галузі економіки, зокрема, у традиційну енергетику та ігнорування потенціалу ефективності альтернативних джерел та енергозбереження. Як це не парадоксально з точки зору сучасних ліберальних ринкових концепцій в Україні, але роль та значення держави, не дивлячись на недоліки її сучасного екологічного та ресурсного менеджменту, надалі не повинна зменшуватися. Адже державі повинна належати провідне значення у здійсненні імперативних варіантів вирішення екологічних проблем, структурній перебудові еколого-економічних відносин в умовах ринку. Про це ж свідчить досвід останніх двох десятиліть розвитку промислово розвинених країн. Таким чином, недооцінка державного макрорегулювання в умовах переходу України до ринку і його функціонування призведе до негативних екологічних, політичних та соціально-економічних наслідків.

Інституційна неефективність екологічної політики, поряд зі значними недоліками державної політики щодо темпів, засад і характеру запровадження радикальних ринкових реформ, неоднозначність процесів приватизації у суспільстві, невизначеність прав власності на природні ресурси, в тому числі приватної, нечіткий розподіл прав власності, розпоряджання або управління ними між центром і регіонами стимулюють еколого-економічну нестабільність, є причинами науково необґрунтованого, нераціонального природокористування в Україні.

Процес пошуку ефективних ринкових і державних регуляторів, моделей їх оптимального співвідношення у цій сфері розпочалися у світовій економічній практиці впродовж 60-70-х рр., коли екологічні проблеми різко загострилися. Країни з ринковою економікою реагували на таке загострення створенням централізованих адміністративних систем управління охороною навколишнього середовища [3, с.240-283]. Акцент робився на законодавчі обмеження шкідливих впливів на довкілля, державне нормування і контроль, санкції. Важливим принципом законів, які приймалися з охорони природи став принцип "забруднювач платить", введений Організацією економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) у 1972 р. Здійснювалось безпроцентне державне субсидування природоохоронної діяльності. Економічному регулюванню та стимулюванню охорони природи у цей період приділялося мало уваги. У подальшому 80-і роки характеризувались намаганням широко вико-

ристати економічні регулятори для стимулювання природоохоронної діяльності в умовах ринкової економіки. Загалом у цей період вже нараховувалось понад 80 різноманітних економічних інструментів [34, с.17].

Вдавшись до "зелених податків" на товари і виробничі процеси, які забруднюють, пошкоджують чи знищують навколишнє природне середовище, промислово розвинуті країни використали їх як імпульс до згортання виробництва "брудних" товарів і водночас пошуку можливостей виробництва екологічно чистих товарів-замінників. Окрім того, "зелені податки" стали джерелом коштів для компенсації раніше заподіяної там екологічної шкоди. Прикладом є податки на викиди вуглецю внаслідок спалювання органічного палива, на утворення небезпечних (токсичних) відходів, на продаж пестицидів, на використання води з підземних джерел тощо. Тим самим країни ЄС заради майбутнього штучно погіршили конкурентоспроможність своїх підприємств, зайнятих екологічно брудним виробництвом – видобуванням та збагаченням залізної руди, виплавою сталі, виробництвом мінеральних добрив, пестицидів, нафтопродуктів, електроенергії тощо. Це призвело до тимчасового скорочення не тільки виробництва відповідної продукції та послуг, але і їх експорту. Ресурси та інвестиції, які вивільнилися внаслідок такої структурної перебудови, пішли в "екологічно чисті" сектори економіки. І як результат – якість навколишнього середовища у цих країнах значно поліпшилась.

Таким чином, упродовж 90-х рр. у багатьох розвинутих країнах нагромаджено значний досвід використання різних економічних методів управління якістю навколишнього середовища [31, 33]. Головні з них нині можна об'єднати в наступні групи:

- субсидії (прямі та непрямі): на державні екологічні проекти; на відповідальність за частину ризику з підприємствами по пілотних екологічних проектах; на природоохоронну роботу населенню; дотації на екологічно досконалу продукцію, компенсація прискореної амортизації екологічних технологій;
- інструменти системи кредитування (пільгові або дискримінаційні): за напрямками діяльності; за кредитними ставками; за обсягами та термінами;
- податкові інструменти (пільгові або дискримінаційні): на продукцію; на види діяльності; на джерела забруднення; на вміст шкідливих компонентів; на користування ресурсами; на інвестиції;
- екологічні платежі: на викиди (скиди) шкідливих речовин в атмосферу, водні джерела, ґрунт; на складування (захоронення) шкідливих речовин у природних ландшафтах; на фізичні види забруднення середовища (шум, електромагнітне забруднення тощо); біологічні види забруднення;
- цінові інструменти: екоцінове програмування; екоцінове регулювання; екоцінове стимулювання;
- виплати за збереження (досягнення) певних екологічних результатів: реципієнтам (адресатам інвестицій та кредитів) за поліпшення якості середовища шляхом технологічного оновлення; реципієнтам (адресатам інвестицій та кредитів) за досягнення в галузі раціонального використання природних ресурсів; реципієнтам (адресатам інвестицій та кредитів) за збереження (досягнення) оптимального стану природного середовища (наприклад, боліт, річок, лісів, інших природних об'єктів);
- продаж екологічних прав: на викиди (скиди); на подальший продаж квот на викиди (скиди); на екологічно шкідливу технологічну діяльність;

- ринкові сертифікати: екологічні квоти; дозволи на виготовлення (продаж) певних обсягів продукції (надання послуг, ведення робіт і т.п.);
- не грошове сприяння (лобіювання) просуванню на ринок: екологічним торговельним операціям; розширенню екологічно орієнтованих секторів економіки;
- екологічне страхування: видів діяльності; підприємницького ризику; еколого-економічних наслідків.

У промислово розвинутих країнах на сьогодні використовуються 153 різні економічні підйоми, в тому числі 81 – різні штрафи, 41 – різні субсидії та 31 – інші заходи. Як приклад ефективних екологічних національних дій необхідно згадати існування у Франції штрафу за викиди, пов'язані із забрудненням повітря, введення у Фінляндії та Швеції "антивуглецевого" податку на використання викопних видів палива. В Австралії, Бельгії, Нідерландах та Сполучених Штатах Америки стягують податок на відходи. У Німеччині, Данії, Нідерландах, Новій Зеландії, Сполученому Королівстві, Фінляндії, Швейцарії та Швеції встановлено різні рівні податку на етилований та не етилований бензин, а у Німеччині, Нідерландах, Швеції та Японії оподаткування використовується як засіб заохочення випуску автомобілів з низьким рівнем забруднення навколишнього середовища тощо [17, 18].

Отже, головний постулат ефективного регулювання у природоохоронній сфері полягає у тому, що ставки плати за забруднення мають відповідати величинам екологічних збитків від забруднення кожного окремого типу. Проте західний досвід показав також і те, що реалізація принципу "забруднювач платить" як економічного інструмента не вичерпує ефективних засобів екологізації. Тобто як економічний інструмент він має обмежене поле ефективності. Те саме стосується адміністративного регулювання забруднення у вигляді встановлення обов'язкових норм або квот на викиди. Неможливість точно встановлювати зв'язок між викидами і завданими внаслідок цього збитками призвела у промислово розвинених країнах до дедалі більшого поширення податків на фактори, які призводять до дестабілізації та забруднення середовища [20].

Нормування цих факторів у світі розробляється за двома напрямками. Перший – нормування можливості контакту людини з елементами природного середовища (рослинним покривом, водоймами, птахами і тваринами) в межах житлової зони людини, насамперед, урбанізованих територій. Цей напрям активно розвивається в Японії. Другий – нормування можливості контакту людини з природними ландшафтами (ліс, поля, гори) поза житловою зоною, однак у межах максимального досягнення, наприклад, за допомогою транспортних засобів тощо. Саме такий підхід дуже розвинений у Німеччині [10].

Нині процеси охорони навколишнього природного середовища та раціонального використання природних ресурсів представляють собою складний своєрідний симбіоз адміністративних і ринкових еколого-економічних механізмів та регуляторів, пошук можливостей вдосконалення та оптимізації яких нині активно продовжується. Тому можна твердити про основні принципи та підходи до створення нового економічного механізму взаємовідносин суспільства з природою. Функціонально довершеної й добре відлагодженої універсальної моделі такого механізму, яка б повною мірою враховувала

специфіку різних країн і регіонів, у світі не існує. Державний і ринковий підходи мають свою специфіку, володіють сильними і слабкими гранями. Світовий досвід показав неефективність використання у "чистому" вигляді будь-якого з означених підходів. Саме тому нині для України вкрай необхідне їх розумне, збалансоване поєднання, застосування співвимірних до еколого-економічних реалій критеріїв аналізу та відповідної діяльності.

Екологізація української економіки, перехід до її стійкого типу розвитку ускладнюється труднощами виходу із загальної економічної кризи та переходу до ринкової економіки, що накладає в цих умовах об'єктивні обмеження на проведення екологічної політики. Однак, це може бути частково компенсоване застосуванням необхідних ефективних економічних та правових механізмів. З іншого боку, останні зорієнтовані на середовище ринкової економіки і, при його відсутності у сукупності ринкових інституцій та механізмів у завершеному вигляді, не можуть забезпечити ефективної охорони навколишнього природного середовища, примноження його багатств в Україні. Отже, відповідні еколого-економічні процеси повинні відбуватися у перехідний період тільки паралельно і взаємоузгоджено. Нереально у країні створити спочатку здорову ринкову економіку, а потім здійснювати її екологізацію.

На всіх рівнях організації суспільства та влади необхідно усвідомити, що екологічна бездіяльність рано чи пізно буде жорстко покарана неминучими еколого-економічними труднощами, ціною деградації здоров'я усього населення. Сприяє цьому також і активізація природоохоронної політики у західних країнах і, зокрема, Європейського Союзу, глобальні процеси перерозподілу праці та капіталів, нарощування обсягів світової торгівлі.

На які ж структурні зміни необхідно очікувати, якщо не вдатись через різні обставини до запровадження жорсткішого природоохоронного законодавства? Цілком очевидно, що, отримавши значні конкурентні переваги, національні виробники будуть економічно змушені й намагатимуться збільшувати обсяги "брудних", але прибуткових виробництв з метою подальшого нарощування експорту. По суті, це прокладання у своїй країні власноруч шляху до екологічного колоніалізму. Як наслідок такої політики внутрішні фінансові ресурси з потенційно екологічно "чистих" секторів національної економіки, а також іноземні інвестиції почнуть спрямовуватись в екологічно шкідливі, але прибуткові відсталі ресурсовитратні виробництва. У кінцевому підсумку це неминуче призведе до ще більшого занепаду якості навколишнього природного середовища та подальшого уповільнення економічного розвитку.

За роки, які минули від часу конференції в Ріо-де-Жанейро, Україна продовжує посідати одне з перших місць у світі за рівнем споживання енергії, води, залізної руди та інших корисних копалин на одиницю ВВП, за обсягами утворення промислових відходів на душу населення. При цьому ще домінує помилкова стратегія охорони навколишнього середовища, яка спонукає спрямовувати капіталовкладення не на усунення причин забруднення та нераціонального природокористування, а на подолання їх наслідків. Негативні еколого-економічні результати таких підходів очевидні: до 10 % втрат ВВП країни мають місце тільки через порушення продуктивності та передчасну

втрату основних фондів, природних і людських ресурсів, а ресурсомісткість кінцевого національного продукту в Україні у 3 рази перевищує світові стандарти [21, с.3; 16, с.69; 12].

За таких умов для гарантування вибору національного виробника на користь оптимального рівня використання ресурсів необхідно вже сьогодні застосувати механізми "зеленого" оподаткування, які збільшують ціну продажу ресурсів. Даний підхід повинен охоплювати все різноманіття політичних та економічних інструментів, які впливають на ціноутворення продуктів споживання, в тому числі природних ресурсів як продукту суспільного виробництва та предмету споживання. Така зміна економічної політики вже сьогодні може стимулювати виробника до переходу на більш екологічно чисті, альтернативні технології виробництва, які не завдають шкоди навколишньому середовищу або принаймні менше шкодять йому. Але сучасні напрями перебудови та моделі економічного механізму, які пропонуються в умовах переходу України до ринкових відносин, ще недостатньо враховують екологічні аспекти господарювання. Особливо часто це проявляється у спрощеному трактуванні інституційних перетворень, закріпленні прав власності, приватизації, акціонуванні тощо. З урахуванням віддалених еколого-економічних наслідків такі форми економічних відносин безнадійних природоохоронних регуляторів можуть стати в цілому збитковими для суспільства.

Висловлене не означає, що потрібно сповільнювати темпи чи видозмінювати напрями просування до нових форм господарювання. Стара командно-адміністративна система, її монополія на природні ресурси призвели народне господарство на грань екологічної катастрофи. Тому в умовах переходу до ринку все повинно бути виважене з соціально-екологічної точки зору.

Закономірно, що в умовах конкуренції, реструктуризації підприємств, можливих банкрутств, жорсткої фінансової ситуації для підприємств однією з перших жертв боротьби за виживання стає природа. Підприємства намагаються будь-яким чином економити на природоохоронних заходах, купівлі екологічного обладнання, оскільки екологічні затрати не збільшують випуск основної виробничої продукції. Приховуються викиди і скиди забруднюючих речовин, захоронення відходів, суб'єкти економічної діяльності прагнуть уникати від сплати за це штрафних санкцій.

Полегшити заради майбутнього еколого-економічний перехід до ринкової економіки держава може за допомогою екологічно збалансованих соціально-економічних реформ і створення відповідного макроекономічного середовища для екологічного підприємництва. Правовою основою екологічного підприємництва у сучасній Україні є закони "Про підприємство та підприємницьку діяльність", "Про охорону навколишнього природного середовища" і "Про відходи". У цих документах визначено відповідальність та необхідність компенсації шкоди внаслідок забруднення навколишнього середовища, сформульовані принципи захисту від екологічних ризиків. На думку правознавців, нині доцільно розробити та доповнити природоохоронне законодавство пакетом законів про екологічне підприємництво, і серед них "Про екологічне страхування", "Про фінансові механізми для реалізації програми

"Про охорону навколишнього природного середовища", "Про підтримку технологій і досліджень для збереження навколишнього природного середовища", "Про спеціальні екологічні фонди на підприємствах" та ін.

В інтересах посилення суспільної мотивації екологічного підприємництва, надання цим процесам економічної цілеспрямованості та соціального динамізму першочерговими, на наш погляд, повинні стати наступні заходи. По-перше, підготовка та прийняття пакету законодавчих проєктів, спрямованих на створення економічних основ та подальше стимулювання екологічного підприємництва в Україні: про пільгове оподаткування підприємств екологічного профілю; про запровадження стимулюючих цін і надбавок на екологічно чисту продукцію та послуги; про порядок пільгового кредитування підприємств різних форм власності, які діють у сфері поліпшення стану природного середовища; про оподаткування екологічно небезпечних виробництв; про порядок використання екологічних фондів для субсидування виконання робіт, виробництва товарів і надання послуг екологічного профілю. По-друге, створення організаційних структур у формі регіональних центрів та підготовка нормативно-методичної документації, яка регламентує їх діяльність, для регулювання та економічного стимулювання виробництва товарів, виконання робіт і надання послуг екологічного спрямування. По-третє, організаційне формування галузевих центрів з екологічного аудиту, екологічної стандартизації, екологічного ліцензування різних видів економічної діяльності, екологічної сертифікації товарів і продуктів, еколого-метрологічного контролю, акредитації суб'єктів екологічного підприємництва, які виробляють продукцію, виконують роботи та надають послуги екологічної спрямованості. По-четверте, законодавчо-нормативне забезпечення галузевих центрів з екологічного аудиту, екологічної стандартизації, екологічного ліцензування різних видів економічної діяльності, екологічної сертифікації товарів і продуктів, еколого-метрологічного контролю, акредитації суб'єктів екологічного підприємництва, які виробляють продукцію, виконують роботи та надають послуги екологічної спрямованості. По-п'яте, державне сприяння організації промислового виробництва устаткування для малих підприємств екологічного профілю. По-шосте, розвиток маркетингу сфери екологічного підприємництва та бізнесу.

В умовах переходу від жорсткої командно-адміністративної схеми управління природокористуванням до орієнтованої на ринок системи територіального управління охороною, відтворенням та використанням природних ресурсів тактика державного протекціонізму, з метою розвитку екологічного підприємництва і бізнесу, сприятиме стабільності і підвищенню рівня як економіки в Україні, так і поліпшенню стану навколишнього природного середовища.

Для проведення ефективної екологічної політики важливо розуміти рівень відповідних економічних заходів, масштаб і межі їх впливу. Відповідно до цього зв'язку виділимо **дві групи заходів**: макроекономічні заходи та заходи, які мають власне екологічну спрямованість. **До першої групи** відносимо заходи, які проводяться в рамках всієї економіки або на рівні її секторів чи господарських комплексів і можуть безпосередньо не переслідувати, або

не відображати в будь-якому вигляді екологічних цілей. Серед заходів означеного масштабу та характеру можна виділити, наприклад, структурну перебудову, скорочення дефіциту державного бюджету, фінансово-кредитну політику, лібералізацію зовнішньої торгівлі, посилення ролі приватного сектора, інституційні перетворення, приватизаційну політику, демонополізацію, цінові реформи, програми оподаткування або інвестування в основних секторах економіки, створення умов для іноземних інвестицій і т.д. [7, с.247]. Ці та багато інших заходів і механізмів з розряду радикальних соціально-економічних реформ в Україні тією чи іншою мірою обов'язково відображаються загальною на екологічній ситуації. **До другої групи заходів** відносимо заходи з чітко вираженою екологічною спрямованістю та відповідним екологічним ефектом: введення "екологічних" податків, різного роду платежів і штрафів за забруднення, прийняття природоохоронних стандартів і нормативів, реалізацію регіональних або галузевих екологічних програм тощо, які у більшості випадків носять підпорядкований і локальний характер по відношенню до макроекономічних програм. Так, у разі виникнення негативних екологічних ефектів від проведення "великої" економічної політики, держава змушена реалізовувати додаткові екологічні програми та вживати окремих цілеспрямованих заходів в інтересах стабілізації соціально-екологічної ситуації, яка погіршилась [23].

У сучасних умовах державні керівники, які вирішують відповідні політичні чи економічні питання в Україні, на перше місце ставлять пріоритет власне макроекономічних заходів, які визначають характер і темпи економічного і соціального зростання. Екологічні передумови або наслідки макроекономічної політики, яка проводиться, або взагалі не беруться до уваги, або враховується їх мінімальна присутність у контексті відповідних проблем. Так, істотні проблеми породжує скорочення дефіциту державного бюджету як неминучий та ефективний процес. Але в умовах максимальної раціоналізації бюджетної політики у державі однією з перших жертв на шляху економії фінансових ресурсів стають витрати на охорону природи.

Серед основних причин негативного екологічного впливу макроекономічних заходів можна виділити **три чинники**: неефективність державної політики, недовіра ринкових відносин у сукупності всіх механізмів і структур, інституційна неефективність здійснення еколого-економічної політики.

Отже, видається вкрай доцільним радикальна екологізація макроекономічного погляду на економічні проблеми України, що дозволило б вирішувати як економічні, так і соціоекологічні проблеми. Шкода, але у суспільній практиці такий погляд превалює не завжди. Саме тому проведення еколого-економічних заходів здебільшого здійснюється за методом "на кінці труби", тобто є вимушеним, похідним і компенсуючим заходом по відношенню до антиекологічних за своєю суттю реалізованих основних економічних заходів.

Для української економіки у сучасних умовах життєво важливою є пріоритетна екологізація процесів її структурної перебудови, у контексті розробки економічних програм врахування потенційного техногенного впливу на природне середовище шляхом інтеграції у них превентивних, а відтак і

компенсуючих пакетів природоохоронних заходів. Якщо ж це неможливо здійснити у повній мірі за певних обставин, то суспільству і, насамперед, його владним й політичним інституціям необхідно забезпечити здійснення еколого несуперечливої або екологічно нейтральної макроекономічної політики, що є одним з варіантів еколого-економічних компромісів. Загалом міра антропогенної дестабілізації, яку суспільство може собі дозволити у сфері еколого-економічних відносин, ще потребує всебічного дослідження. Екологізація процесів структурної макроекономічної перебудови – це радикальний і єдино можливий шлях подолання вимушеного, похідного та компенсуючого характеру природоохоронних заходів в Україні.

Однією з найважливіших проблем є формування і використання ефективних механізмів та інструментів екологізації економіки загалом та природокористування зокрема. У цьому зв'язку виділимо їх два **різні види**: макrorівневі механізми та інструменти, які функціонують в межах всієї економіки, її секторів і галузей; спеціальні економічні механізми та інструменти власне природокористування, безпосередньо орієнтовані на регулювання охорони природного довкілля та використання його ресурсів [7, с.252].

Для більшої ефективності економічні механізми та інструменти повинні використовуватися в тих секторах і галузях економіки, де їх застосування вимагає менших витрат, порівнюючи з прямим державним чи макроекономічним регулюванням. Розробка ефективної концепції економічних механізмів та інструментів екологічної політики повинні враховувати наступні умови.

По-перше, ефективна концепція та відповідний економічний механізм раціоналізації природокористування, охорони навколишнього середовища можуть бути розроблені вже у процесі розробки концепції розвитку окремих секторів та комплексів, загалом національної економіки, уточнюватися та дороблятися в ході її реалізації.

По-друге, економічний механізм національного природокористування повинен бути органічною частиною "глобального" економічного механізму. Він не може охоплювати тільки експлуатуючі природу комплекси та галузі, бути локальним. Він повинен бути узгодженим з іншими економічними механізмами, які діють на наступних, після "природно-видобувного", етапах природно-продуктової вертикалі, які з'єднують первинні природні ресурси з кінцевим продуктом суспільного виробництва. Таким чином, економічний механізм природокористування та охорони природного довкілля повинен стати органічною складовою загального економічного механізму, що регулює функціонування всіх галузей і секторів суспільного виробництва у природно-продуктовій вертикалі і орієнтуватись на кінцеві результати.

По-третє, економічний механізм природокористування повинен формуватися на міжгалузевій та міжрегіональній основі у тісній взаємозалежності з основними економічними процесами [7, с.252-253].

У загальному вигляді виділимо три різних за характером **типи економічних механізмів** природокористування та охорони природного довкілля [7, с.253-254]:

- **м'який або доганяючий** – ліберальний в екологічному відношенні, ставить найбільш загальні обмежувальні екологічні межі економічного розвитку галузей і секторів, практично його не гальмуючи. Даний тип економічного механізму спрямований в основному на ліквідацію вже існуючих екологічних деформацій та окремих негативних екологічних наслідків, а не соціально-економічних причин їх виникнення, слабо впливаючи на темпи і масштаби суспільного розвитку. Зазначений механізм природокористування властивий техногенному типу розвитку економіки. Саме таким тип економічного механізму природокористування існує нині в Україні;
- **стимулюючий або розвиваючий** – сприяє економічному піднесенню екологічно збалансованих та спеціалізованих природоохоронних виробництва й видів діяльності. Основу функціонування такого механізму природокористування становлять ринкові важелі. Він стимулює зростання суспільного виробництва на засадах нових технологій, дає змогу значно поліпшити використання та охорону природних ресурсів. Наприклад, значні перспективи розвитку стимулюючого механізму природокористування в Україні нині пов'язуються з процесами екологізації сільського господарства. Цей тип механізму характерний для нестабільної і слабкої соціально-економічної спільноти;
- **жорсткий або подавляючий** – використовує ринкові та адміністративні інструменти і через жорстку податкову, кредитну, штрафну та інші види політики пресингує на розвиток певних галузей і комплексів з метою обмеження їх природного базису, сприяє економії використання природних ресурсів. Цей тип механізму характерний для стабільної й сильної соціально-економічної спільноти.

У чистому вигляді в реальній дійсності зазначені типи економічних механізмів природокористування та охорони природного довкілля не існують. Але вони чітко проявляють себе у відповідних тенденціях, тісно взаємно переплітаються, корелюючись конкретними технологіями виробництв та видами соціально-економічної діяльності. З точки зору нагальних потреб екологізації економічного розвитку та виходу з сучасної еколого-економічної кризи в Україні вже нині необхідне органічне поєднання стимулюючого і жорсткого типів механізму природокористування та охорони природного довкілля як органічної складової загального економічного механізму, який регулює функціонування окремих виробництв і орієнтований на кінцеві суспільні результати.

Нині Україна не володіє достатніми фінансовими ресурсами для екологічно стабільного розвитку, для забезпечення якого, згідно з опублікованими даними, країні щороку необхідно залучати близько 40 млрд. дол. іноземних інвестицій, у тому числі близько 10 млрд. дол. – для реалізації програм та проектів першочергового державного значення, щоб забезпечити енергетичну та екологічну безпеку, розвиток сучасних екотехнологій та відповідної інфраструктури тощо [11]. У цьому зв'язку нагальною проблемою новітньої національної екологічної політики є завдання інтеграції її економічних інструментів з процесами податкової реформи з метою посилення стимулюючої ролі екологічних податків, введення нових, більш ефективних, посилення функції традиційних в інтересах захисту, збереження та раціонального використання природних ресурсів України.

Серед факторів економічного піднесення, як засвідчують дослідження фахівців-економістів, лідируюче положення займають інвестиційна та інноваційна діяльність, вміння створювати та широко використовувати конкурентоспроможні технології у сферах національного товаровиробництва, послуг, інфраструктури та ринку. Це стосується також і екотехнологій, на розроблення яких щорічно виділяється у середньому 5-10 % від загального обсягу фінансування інноваційної діяльності багатьох високорозвинених країн. У світі щорічно виробляється продукції і послуг у галузі екології на 200 млрд. дол. Так, Німеччина знаходиться на другому місці після США щодо експорту екологічної техніки. Близько 10000 підприємств у Німеччині спеціалізуються на розробленні та виробництві екологічних технологій, як правило, це – високо спеціалізовані малі та середні підприємства. Майже кожний п'ятий екологічний товар зроблено в Німеччині. За даними Федерального відомства охорони довкілля, Німеччина займає перше місце щодо експорту екологічної техніки. Обсяг експорту екологічних товарів становить 35 мільярдів марок, і в цій сфері спостерігається значне зростання. Порівняно з іншими країнами Німеччина, в якій є приблизно 10000 орієнтованих на екологію підприємств, посідає передове місце, хоча й значно відстає від США, де налічується близько 30000 фірм (плюс ще близько 80000 комунально-господарських підприємств). Причиною високого рівня розвитку німецької екологічної техніки є суворо регламентовані законом екологічні нормативи. Німеччина займає провідні позиції в технологіях ліквідації сміття та водоочищення – класичних ділянках екологічної техніки. У цих секторах оборот з 1985 р. подвоївся і становив у кінці 2000 р. 85 млрд. марок [30, с.470; 8; 15].

Підвищені податки повинні застосовуватися до екологічно небезпечних, руйнуючих довкілля техніки, технологій, препаратів, наприклад, етилованого бензину, пестицидів, енергоємної техніки тощо. Наприклад, в Норвегії за рахунок податків на мінеральні добрива та пестициди фінансується програма розвитку стійкого, екологізбалансованого сільського господарства країни.

Стимулюючим чинником ефективного використання природних ресурсів України є спрощений порядок нарахування плати за їх спеціальне використання, який не враховує еколого-економічної оцінки окремих компонентів. Якщо, наприклад, у Канаді економічною оцінкою лісів тільки в одній провінції займаються понад 200 фахівців, то в Україні цією проблемою за сучасними методиками практично ніхто не займається. З усіх компонентів лісових ресурсів плата береться тільки за деревину і живицю та й то за лісовими таксами, концепція побудови яких гостро критикувалася ще за часів функціонування адміністративно-командної системи господарювання. Аналогічна ситуація з корисними копалинами та водними ресурсами [25; 27].

Для того, щоб плата за спеціальне використання природних ресурсів стала впливовим економічним стимулятором екологічної політики, необхідно: забезпечити належне наукове обґрунтування плати за спеціальне використання природних ресурсів; розширити мережу підготовки висококваліфікованих фахівців з економічної оцінки природних ресурсів; створити органі-

заційні структури, які забезпечували б ефективне збирання плати за спеціальне використання природних ресурсів [7, с.260]. Вперше введення плати за забруднення навколишнього природного середовища було розглянуто й схвалено Президією Верховної Ради України 26 березня 1991 р. і постановою Верховної Ради України. Наступним кроком у зазначеному напрямі був Закон УРСР "Про охорону навколишнього природного середовища", прийнятий 25 червня 1991 р. на сесії Верховної Ради [9], який став важливим етапом у створенні збалансованої системи екологічного права в Україні, базовим документом для формування пакету законодавчих і нормативних актів.

Принциповим моментом у цьому Законі стала орієнтація на створення нового економічного механізму, покликаного в умовах переходу до ринкових відносин оптимізувати еколого-економічний розвиток шляхом економічного стимулювання природоохоронної діяльності у формі певних податкових пільг, надання процентних цільових позик тощо. У законодавстві закріплено платне природокористування для використання природних ресурсів у господарській сфері та безплатне для задоволення культурних і духовно-естетичних потреб. Передбачено екологічне страхування та виплата відшкодувань, надання пільг проживаючим у зонах екологічної напруженості, хоча механізм відшкодувань нерозкритий та не дано чіткого визначення зон екологічного лиха тощо. Недостатньо розроблені вперше введені до природоохоронного законодавства положення про екологічну безпеку, створення механізму притягнення порушників природоохоронного законодавства до відповідальності, відшкодування моральних збитків тощо [22, с.18]. Закон не тільки проголошував, але реально передбачав систему гарантій екологічної безпеки людини, упорядковував систему управління в галузі природокористування, суб'єктами якого є як державні структури, так і громадські об'єднання, закладав підвалини проведення єдиної науково-технічної політики у сфері узгодження екологічних завдань з інтересами економічного розвитку.

У ряді випадків податки взагалі можна не брати. Наприклад, від оподаткування повинні звільнитися екологічні фонди, підприємства, які мають доходи від утилізації різноманітних вторинних ресурсів та відходів, а також гранти на природоохоронні цілі тощо.

Виділимо наступні важливі елементи формування економічного механізму природокористування в умовах переходу до ринку: платність природокористування; плата за забруднення навколишнього природного середовища; система економічного стимулювання природоохоронної діяльності: податки, субсидії, пільгове кредитування природоохоронної діяльності, прискорена амортизація природоохоронних фондів і т.п.; формування ринку природних ресурсів; удосконалення ціноутворення з врахуванням екологічного фактора, особливо на продукцію природоексплуатаційних галузей; екологічні фонди; екологічні програми; продаж прав на забруднення; система "застава – повернення"; екологічне страхування.

В українському суспільстві часто ототожнюють економічні санкції за екологічну шкоду з екологічними податками, ігноруючи той факт, що ці механізми виконують різні функції у контексті екологічної політики. Тому вар-

то наголосити, що екологічний податок виконує стимулюючу і планово-облікову функції, економічні санкції – стимулюючу, стримуючу та функцію економічного покарання.

В економічно розвинутих країнах світу нині зростає стимулюючий вплив екологічних податків на розвиток економіки. Вони покликані вирішити двоєдине завдання: по-перше, зробити вартість продукції більш адекватною стосовно до витрат і втрат, включаючи вартість природних ресурсів і нанесену шкоду навколишньому середовищу і, по-друге, сприяти компенсації екологічних збитків самим забруднювачем, а не всім суспільством. Адже принцип "забруднювач платить" – один з основних принципів ринкової економіки. Зокрема, за даними Девіда Пірса, частка екологічних податків у відсотках до всіх коштів, що надходять від оподаткування юридичних та фізичних осіб, наприклад, у 1993 р. становила: в Австрії – 4,4, Канаді – 4,5, Данії – 3,4, Фінляндії – 7,3, Франції – 5,4, Німеччині – 4,9, Греції – 6,1, Ірландії – 11,9, Італії – 9,0, Японії – 6,5, Нідерландах – 5,5, Новій Зеландії – 6,1, Норвегії – 10,8, Португалії – 11,5, Іспанії – 7,5, Швеції – 6,3, Швейцарії – 4,7, Великобританії – 8,2, США – 3,2. У цілому частка екологічних податків у цих країнах у 1993 р. склала 6,7 % проти 6,0 % у 1990 р. [19].

Розвиток платного характеру природокористування сприяє більш адекватному врахуванню екологічних факторів у контексті економічного розвитку, раціоналізації використання природних ресурсів. Проблеми екології повинні бути органічно інтегровані у загальний процес реформування всієї податкової системи в Україні. Адже загалом у країнах з перехідною економікою та викривленою податковою системою [25], яка стримує й деформує розвиток національної економіки своїм деструктивним впливом, введення нових або посилення традиційних екологічних податків, за звичай, дає подвійну вигоду. По-перше, реформування податкової системи зумовлює поліпшення стану навколишнього природного середовища. По-друге, позитивні соціально-економічні наслідки з'являються внаслідок послаблення негативного деструктивного впливу вкрай високих і викривлених податків на економіку та соціальну сферу. Ця концепція реформування податкової системи отримала назву "подвійних дивідендів" [25; 26; 35].

В Україні нині спостерігається тенденція відмови від систем адміністративно-наглядового контролю на користь заходів економічного впливу та стимулювання екологічного підприємництва, регульованого за допомогою спеціальних податків [15]. У контексті заходів формування економічного механізму екологічної політики в Україні необхідно провести необхідні зміни в існуючій методологічній базі і запровадити нові, більш ефективні регулятори природокористування.

На сучасному етапі в Україні діють такі **економічні інструменти інтеграції економічних та природоохоронних рішень**: податки на землю, мінеральні ресурси та водокористування; плата за геологічну розвідку; плата за скиди забруднювачів у воду, викиди у повітря та забруднення ґрунту; стимули у вигляді знижених розмірів плати та податків (знижені основні тарифи), дія яких обмежена в часі та які є дотаціями у виробництво енергії, мінераль-

них ресурсів та водокористування; штрафні санкції за розвідку (пошук) та добування мінеральних ресурсів та забруднення довкілля без дозволу; за перевищення лімітів на використання ресурсів та скиди забруднювачів; за порушення природоохоронного законодавства та завдання шкоди навколишньому середовищу; плата користувачів за водопровідну воду, каналізацію та очищення стічних вод, за збирання та видалення комунальних відходів; гранти на екологічне навчання, освіту, оцінку доцільності екологічних заходів, дослідження або започаткування проектів; акцизні та митні збори за мінеральні ресурси, паливо та автомобілі.

В інтересах вдосконалення вже напрацьованих еколого-економічних інструментів органи влади розглядають можливість застосування найближчим часом наступних заходів, що стосуються економічних інструментів: анулювання дотацій на використання ресурсів, зокрема енергії, мінеральних ресурсів та води; проведення екологічного аудиту, спрямованого на визначення потенційно небезпечної для довкілля діяльності. Очікується, що екологічний аудит буде обов'язковим під час приватизації промислових підприємств; екологічне страхування для ліквідації наслідків екологічних аварій та катастроф, а також для реабілітації територій після закінчення робіт у шахтах та кар'єрах; плата й штрафи за забруднення мають сплачуватися у Державний фонд охорони навколишнього середовища. Фонд матиме фінансові, адміністративні та управлінські можливості розпоряджатися надходженнями [22].

На думку спеціалістів, необхідно було б радикально змінити пропорції податкової системи у напрямі збільшення числа, а відтак і розміру податків, пов'язаних з природокористуванням, передовсім плати за право користування природними ресурсами. За фаховими оцінками, частка таких податків повинна зрости і складати 30-50 % дохідної частини Державного бюджету. В Україні ж у 1999 р. кошти від екологічних податків становили тільки 0,008 % від загальної суми державних податків [25; 27]. Тим самим у певній мірі стимулюється природоруйнівна, деструктивна антропогенна діяльність. Тому саме така податкова ідеологія дозволила б адекватніше враховувати та регулювати антропогенний вплив на навколишнє середовище, зменшити деградацію природних ресурсів, стимулювати зниження ресурсомісткості економіки.

Соціально-економічна ефективність плати за забруднення залежить від багатьох причин. Еколого-економічні умови, що склалися сьогодні в Україні, вимагають зміни самої ідеології обґрунтування реальних розмірів плати за забруднення. Необхідно науково розробити і закласти в основу розрахунків ідеологію залежності величини плати за забруднення від величини загальних витрат підприємств-природокористувачів на скорочення забруднення. Досвід розвинутих країн засвідчує, що ефективність екологічного податку та плати за забруднення залежить від середніх граничних витрат товаровиробника на зменшення забруднення. Там, де плата за забруднення й екологічний податок як економічні регулятори не "спрацювали", основною причиною стала неможливість встановити відповідні платежі та податки вищими від середніх граничних витрат на зменшення забруднення. Якщо нарахування не

перевищують цих витрат, то втрачається стимуляція до здійснення заходів, спрямованих на скорочення забруднення та запобігання цій платі. І навпаки, вплив розрахованих у прогресивний спосіб платежів за забруднення на їх конкретні реальні обсяги, тобто їх "прямий" еколого-економічний ефект буде значно відчутнішим (як свідчить, наприклад, досвід Швеції стосовно споживання дизельного палива, а також етилованого та не етилованого палива) [5].

Необхідно відмовитися від застосовуваного в Україні методу розрахунку плати за забруднення, як і екологічного податку, за яким ці кошти відносяться до собівартості продукції, включаються до її ціни і фактично повертаються на підприємство від споживача цієї продукції. Кошти з прибутку стягуються тільки при розрахунку плати за понадлімітне забруднення. Доцільно встановити порядок відрахування плати за лімітне та понадлімітне забруднення саме з прибутку, який залишається у розпорядженні природокористувача. Політики повинні підтримати думку фахівців про необхідність наукової розробки, законодавчого закріплення та економічного впровадження системи заліку в рахунок платежів за забруднення тих коштів, які підприємство-природокористувач витрачає на природоохоронні заходи. Юридичною основою для визначеної фінансової відповідальності за надходження платежів, а також для їх заліку повинна стати угода між підприємствами як природокористувачами та державними органами екологічного регулювання [22, с.30; 5].

Варто було б на політико-законодавчому рівні змінити порядок стягнення екологічного податку та його економічну філософію, передбачаючи: по-перше, нарахування суми податку не з собівартості екологічно деструктивної продукції, тобто не включати її до ціни і не перекладати все на бюджет споживача, а з прибутку товаровиробника і в такий спосіб економічно стимулювати його до екологічно конструктивних змін у технологіях виробництва, а відтак до скорочення забруднень навколишнього середовища; по-друге, закладення в основу розрахунків екологічного податку принципу залежності від середніх граничних витрат товаровиробника на зменшення техногенних забруднень; по-третє, запровадження коефіцієнтів коригування суми екологічного податку залежно від зростання або зниження концентрації токсичних речовин в оподатковуваній продукції, тобто треба встановити прогресивне або регресивне екологічне оподаткування. Завдяки цим заходам необхідно очікувати зростання ефективності цього інструмента як стимулятора обмеження виробництва та споживання екологонебезпечної або ресурсомісткої продукції [5].

Надзвичайно важливим політичним моментом є необхідність зміни адресності надходження екологічного податку. Необхідно скеровувати ці кошти не до загального Державного бюджету, а на рахунки позабюджетних фондів охорони природи, як це прийнято в інших країнах з перехідною економікою. Адже саме завдяки їм в умовах незадовільного економіко-фінансового стану екологічного регулювання та хронічної нестачі державних інвестицій в Україні можна компенсувати недостатність бюджетного інвестування екологічних програм.

А поки – при існуючій системі стягнення екологічного податку до бюджету та методах розподілу державних коштів – екологічний податок в Україні зберігає яскраво виражений фіскальний характер і спрямований на поповнення головним чином бюджетних коштів, по суті, за рахунок забруднення природного середовища та експлуатації природних ресурсів. Плата за забруднення становить більше ніж 95 % від надходжень на рахунки охорони довкілля як державного, так і місцевого рівнів. Порядок використання цих коштів частково визначено законом. Проте дотримання відповідного законодавства є проблематичним, зокрема на обласному рівні. Платежі за забруднення означають фактично штрафи за забруднення. Було б бажано, щоб система могла забезпечити стимулювання для скорочення забруднення шляхом впровадження чистих технологій. Діючі основні ставки залишаються низькими [22].

Пропонована фахівцями схема і спрямованість цільового зворотного надходження коштів від екологічного податку, через позабюджетні екологічні фонди, дає змогу нагромаджувати фінансові ресурси також на місцевому рівні та безпосередньо спрямовувати доходи від екологічного податку у субсидування або кредитування природоохоронних заходів підприємств товаровиробників тієї ж галузі. Завдяки цьому механізму перерозподілу коштів від екологічного податку утворюються фінансові потоки так званих "повторних інвестицій доходів", які в ряді країн довели свій високий еколого-економічний ефект та розсіяли підозри, що, нібито, екологічний податок – це тільки ще один з багатьох способів збільшення платежів на користь держави. Тому, саме з огляду на складні перехідні соціально-економічні умови, в Україні стрижнем екологічної політики має бути стимулювання природозберігаючої діяльності шляхом розробки та запровадження фінансової системи взаємоповнення (заміщення) екологічного податку. Важливість впровадження зворотно адресного механізму екологічного оподаткування є очевидною [5].

Чітке визнання пріоритету екологічних цілей розбудови і реформування економіки, політична воля і належна підготовка є важливими для впровадження економіко-податкових стимуляторів природокористування. Завдяки вдосконаленому економічному механізму природоохоронного регулювання маємо шанс стабілізувати екологічний стан України.

Особливої уваги заслуговує такий економічний інструмент екологічної політики, як податок на екологічно шкідливу у споживанні продукцію, запроваджений у більшості промислово розвинутих країн світу і який необхідно також застосувати в Україні. Європейський досвід показує, що екологічні податки, включаючи податок на екологічношкідливу у споживанні продукцію, виступають ефективними інструментами екологічної політики тоді, коли нормативи плати за екологічне забруднення перевищують кошти, необхідні для запобігання екологічній шкоді. Саме такий екологічний податок на етилований бензин у Швеції впродовж 1988-1993 рр. зумовив зменшення забруднення навколишнього середовища продуктами згорання етилованого бензину на 20 % [25]. У Німеччині екологічна стратегія тісно пов'язана з податковою політикою. Основні принципи діяльності німецького міністерства охорони навколишнього середовища і безпеки реакторів – забруднювач платить;

попередити дешевше, ніж усунути наслідки; виробництво повинно бути екологічно зорієнтованим тощо. Досить сказати, що завдяки штрафам за останні 12 років кількість викидів автотранспорту в Німеччині скоротилась на 90 % [2]. Реальне врахування компаніями вимог охорони природи сприяє завоюванню ними лідируючих позицій на європейському ринку.

Водночас не необхідно забувати, що з податками необхідно експериментувати вкрай обережно, адже необачне реформування податкової системи часто призводить до небажаних змін в економіці та соціальній сферах, на які автори політики, реформатори, як правило, не очікують. Екологічний податок доцільно брати в розмірі екологічної шкоди, що завдається навколишньому середовищу і природним ресурсам, у межах вимог екологічних стандартів [32].

Економічні санкції за нераціональне використання природних ресурсів і стан навколишнього середовища довгий період традиційно зачисляли до правових механізмів екологічної політики. Останніми роками в ряді наукових праць автори справедливо трактують економічні санкції за екологічну шкоду як економічний інструмент екологічної політики [19, с.52; 28]. Економічні санкції за екологічну шкоду необхідно активніше застосовувати проти порушень вимог екологічних стандартів, передбачаючи відшкодування (на початкових етапах часткове, а відтак і повне) завданої екологічної шкоди. Важливою складовою економічних санкцій за екологічні порушення є також штрафи.

Існуюча система штрафів в Україні у більшості випадків встановлюється в абсолютних показниках або ґрунтується на розрахунку неоподаткованого мінімуму доходів населення. Тому вона взагалі не виконує екологічної позитивної регулятивної функції. Саме тому необхідно змінити методику обчислення такого виду штрафів, які повинні включати у себе: залежність показників штрафів за екологічне порушення від розмірів ставки плати за забруднення; економічні збитки від екологічного порушення; суми можливих витрат підприємства-порушника на природоохоронні заходи, невиконання яких призвело до екологічного порушення; вартість діяльності, спрямованої на розв'язання екологічної проблеми. Розраховані в такий спосіб штрафи спроможні виконати функцію запобіжного економічного регулятора природокористування.

Більшість запропонованих заходів є ефективними методами вдосконалення вже існуючих економічних інструментів екологічного регулювання в Україні, можуть запроваджуватися без будь-якого істотного підвищення державних витрат чи зміни процедури контролю у сфері природокористування. У світовій практиці широко практикуються податкові знижки як форма економічного стимулювання екологічного підприємництва. Усі субсидії на програми боротьби із забрудненням навколишнього середовища надаються підприємствам з державного бюджету або зі спеціальних фондів міністерств, які займаються питаннями охорони природи.

Система оподаткування за екологічними критеріями повинна регулюватися на державному та обласному рівнях, відповідно до компетенції органів управління. Пільгове оподаткування доцільно застосовувати насамперед на територіях з великим екологічним навантаженням, і саме тут має залишатися весь прибуток від господарської діяльності без відрахування у Держав-

ний бюджет. Втрати бюджетних коштів за рахунок впровадження податкових пільг можуть компенсуватися надходженнями від додаткового оподаткування підприємств з екологічно небезпечною технологією або тих, що випускають екологічно небезпечну продукцію [5; 6].

У контексті формування мотиваційно-стимулюючої основи еколого-орієнтованих методів господарювання в Україні необхідно провести реформу ціноутворення. Завдяки диференціації цін на екологічно брудну та екологічно чисту продукцію в інших країнах досягнуто позитивних результатів у зменшенні техногенного забруднення природи. Фахівці твердять, що доцільно встановити ринкові ціни на відходи виробництва. Взагалі треба підкреслити особливу складність і, водночас, важливість розв'язання проблем ціноутворення як напряму стимулювання виробництва безпечної продукції в Україні.

Новим економічним механізмом екологічної політики, який нині активно пропонується у розвинених країнах як компенсаційного, є плата за повернені викиди, що передбачає спрямування коштів зі спеціальних фондів тим підприємствам і організаціям, які за рахунок удосконалення виробництва домоглися зменшення шкідливих викидів у навколишнє середовище. Плата за повернені викиди та технологічні премії за використання природозберігаючих технологій є "м'якими" ринковими економічними інструментами екологічної політики, які використовуються, головним чином, тільки у найрозвинутіших країнах світу – США, Японії, Швеції та ряді інших. Вони не отримали широкого визнання та розвитку в Європі.

Важливе значення для поліпшення фінансування заходів з охорони природи повинна відігравати ідеологія й практика позабюджетних екологічних фондів (фондів охорони природи). Основна мета їх формування – створення незалежних від державного бюджету можливостей фінансування природоохоронних потреб. Завдяки таким екологічним фондам нагромаджуються матеріальні ресурси для реалізації екологічних програм, здійснюється спільне дольове фінансування витрат на оздоровлення навколишнього середовища. Без їх функціонування важко розв'язувати конкретні екологічні проблеми, особливо в умовах постійного дефіциту державного бюджету [7, с.268].

Але переваги державної ідеології й практики існування позабюджетних фондів охорони природи в Україні дещо втратили свою роль і значення у контексті постанови Верховної Ради України "Про основні положення податкової політики і податкової реформи в Україні" (грудень 1995 р.). Цією постановою передбачалося, що з 1996 р. на основний рахунок державного бюджету, а також місцевих бюджетів усіх рівнів зараховуватимуться кошти позабюджетних фондів охорони природи. При цьому висловлювалися запевнення, що це рішення "матиме позитивний характер", оскільки контроль за надходженнями і видатками перебуватиме у зоні нагляду систем податкової інспекції, державного фінансування та контролю за використанням коштів. Видається, що за рахунок природоохоронних потреб держава відшукала ще одне джерело фінансування вирішення традиційних соціально-економічних проблем. Однією з головних причин свідомого недостатнього пошуку державою можливостей подолання нестачі екологічного фінансування є його традиційне політичне ігно-

рування. Наприклад, якщо в Угорщині з 1992 р. успішно діє порядок, згідно з яким екологічний податок на вітчизняну продукцію збирається національною податковою інспекцією, а на імпорту продукцію – національною митницею, причому надходження від сплати екологічного податку скеровується до позабюджетного фонду охорони навколишнього середовища, то в Україні, навпаки, з 1994 р. екологічний податок стягується до Державного бюджету одночасно з надходженням усіх видів плати за використання природних ресурсів [2, с.26-27; 5] і губиться в нетрях сплетінь Державного бюджету. Тому для вдосконалення системи фінансування в галузі природоохорони видається обов'язковим повернення екологічним фондам (фондам охорони природи) всіх територіальних рівнів статусу незалежних позабюджетних, але під спільним, прозорим і гласним державним і громадським контролем.

З цією метою фахівці пропонують запровадити в Україні три наступні принципи функціонування фінансового механізму позабюджетних фондів в їх видаткових статтях. По-перше, частину коштів фонду доцільно направляти на виконання регіональних заходів, які запобігають негативному впливові на природу або компенсують його наслідки. Вільна їх частина повинна надаватися підприємствам у кредит під виконання природоохоронних заходів. По-друге, кредит підприємство може отримати на пільгових умовах, а саме, якщо за період кредитування підприємство знижує або (як мінімум) стабілізує надходження шкідливих речовин до навколишнього середовища, то відраховані йому у кредит кошти вважаються використаними згідно з призначенням і до фонду не повертаються. По-третє, коли винуватцями зростання викидів забруднюючих речовин на конкретному підприємстві є постачальники неякісної сировини або підприємства, які беруть участь у технологічному циклі, тоді до них висувуються економічні претензії, які задовольняються компенсацією тієї частини платежів даного підприємства, яка була спричинена з вини інших [5]. Вище зазначений пільговий механізм кредитування природокористування за рахунок позабюджетного регіонального екологічного фонду з 1994 р. як експеримент впроваджений у ряді міст України – Маріуполі, Комунарську, Конотопі, Глухові. У цьому зв'язку корисними для України можуть бути приклади розвинутої форми функціонування фінансово-кредитних потоків видаткової частини позабюджетних екологічних фондів у країнах Центральної та Східної Європи.

Отже, з огляду на ідеологію і світовий досвід природоохоронного реформування, в тому числі, і країн з перехідною економікою, вдосконалення функціонування вітчизняних позабюджетних екологічних фондів (фондів охорони природи) нині вимагає відповідальних політичних і законодавчих рішень, має багато потенційних можливостей щодо продуманого запровадження фінансових стимуляторів активізації доквіллєзберігаючої функції суб'єктів господарської діяльності в Україні.

Розвиток ринкових механізмів у сфері охорони навколишнього середовища та природних ресурсів загалом має величезний потенціал. Одним з нових ринкових механізмів у цій сфері є продаж прав на забруднення. Ринок продажу прав на забруднення активно формується у США, одним з найважливіших принципів якого є право на продаж різного роду викидів і скидів.

Водночас, створення й розширення функціонування механізму продажу прав на забруднення не виключає їх тимчасового перерозподілу, міжнародної спеціалізації та співпраці у цих питаннях. Обіймаючи глобальний і регіональний рівні, відповідні до цього політичні та фінансово-економічні механізми поступово переміщаються у національну та локальну площини. У світовій економіці з кожним роком дедалі ширше буде використовуватись купівля прав на забруднення між різними країнами, що сприятиме охороні навколишнього природного середовища від глобального до місцевого рівня його організації, подоланню бідності, адже зазначений механізм дає змогу здійснювати додаткове залучення у різних формах інвестування фінансових ресурсів з розвинутих країн у країни, які розвиваються, де боротьба з екологічно шкідливими забрудненнями вимагає відносно менших витрат. Так, введення "вуглецевого" податку створює масу проблем для промисловості розвинутих країн, які практично вже вичерпали "дешеві" способи їх зменшення. Показовою у цьому відношенні є пропозиція німецьких парламентаріїв про можливість Росії взяти на себе частину зобов'язань Німеччини по зменшенню вуглецевих викидів. Це може бути досягнуте шляхом посадки лісу на території Росії за рахунок німецької сторони. Вартість цієї програми 100 млрд. марок, але таке лісорозведення обійдеться Німеччині у 10 разів дешевше, порівняно з намаганнями вирішити проблему зниження викидів вуглецю за рахунок технічних заходів на території самої Німеччини [7, с.260-270].

Перспективним і важливим механізмом економічного пом'якшення наслідків техногенних аварій та природних катаклізмів повинно стати екологічне страхування, яке полягає у страхуванні відповідальності підприємств-джерел підвищеного техногенного ризику за нанесення екологічної шкоди у зв'язку з аварією, технологічним збоєм чи стихійним лихом, що призводить до забруднення навколишнього природного середовища [1; 13].

Одним із дійових механізмів стимулювання розвитку екологічного підприємництва та фінансування різних видів природоохоронної діяльності в Україні має неминуче стати система страхових екологічних фондів. Основними джерелами їх формування, на наш погляд, мають бути: страхові внески підприємств, діяльність яких пов'язана з ризиком екологічно небезпечних ситуацій та аварій; відрахування від прибутку підприємств, інші надходження, які не підлягають оподаткуванню. До розряду дієвих інструментів екологічного підприємництва необхідно віднести міжнародне та національне екологічне маркування продукції та екологічну сертифікацію фірм-виробників. Крім того, екологічне маркування у більшості розвинених країн впливає на розміри імпортного мита.

Одним з найбільш старих і перевірених економічних інструментів у сфері охорони навколишнього середовища є система "застава – повернення". Даний механізм дає змогу знизити надходження відходів у навколишнє середовище, насамперед, токсичних, зберегти значні ресурси та засоби за рахунок їх масової утилізації [5].

З огляду на вітчизняні реалії та прогнозовані тенденції функціонування національного господарства у перехідний період в Україні немає достатніх

суспільних умов для впровадження методу купівлі-продажу прав на забруднення, створення банків і ліцензій на забруднення, екологічного страхування тощо. Про власне ринкові методи екологічного регулювання можна поки що тільки розмірковувати, адже у повній мірі економічний механізм природокористування в Україні може бути створений тільки після завершення болісних трансформаційних ринкових процесів. Однак без екологічного коригування тактики національних економічних реформ обійтися неможливо. Зрештою, саме результативність розгортання природоохоронних програм визначає вже сьогодні і надалі перспективи національного соціально-економічного розвитку.

Для здійснення позитивних змін в економічному механізмі екологічного управління в Україні важливо розв'язати широке коло політичних, соціально-економічних, правових, фінансових, організаційних тощо. У сучасних умовах без проголошеного на політичному рівні спеціального урядового екологічного протекціонізму цю справу здійснити неможливо. Реалії вітчизняного несистемного екологічного менеджменту, діючі економічні регулятори та підйоми не спонукають до розвитку екологічного підприємництва. По суті, економічні інструменти виконують значення фіскальних платежів, а функціонування еколого-економічних регуляторів у вигляді різного роду платежів виступає як засіб нагромадження фінансових ресурсів у владних структурах. Тому в інтересах подолання існуючих методів екологічної політики в Україні необхідно в найкоротші терміни детально розробити та запровадити систему економічних регуляторів природокористування, спираючись на світовий досвід, відстежувати їх результативність та коригувати на кожному етапі соціально-економічних реформ. Рекомендована фахівцями система економічних регуляторів базується на комбінації інструментів, що одночасно і примушують, і заохочують господарюючих суб'єктів до реалізації природоохоронних і ресурсозберігаючих заходів. Така система не тільки є економічно вигідною та екологічно доцільною, але й дає змогу залучити недержавні фінансові джерела інвестування охорони природи. Вже зараз у більшості промислово розвинутих країн світу сформувалась адаптована до національних умов ефективна система економічних інструментів екологічної політики, яка є надійним фундаментом сталого розвитку природокористування.

Екологічна політика України повинна бути узгодженою з міжнародно визнаними імперативами, принципами і стандартами сталого розвитку – захищати національного товаровиробника, конкурентоспроможність вітчизняної продукції. Проте головна складність творення економічного механізму раціоналізації природокористування в Україні полягає у відсутності соціально-економічних умов для впровадження класичних, відпрацьованих схем такого механізму, властивого розвинутим країнам. Тому для української економіки перехідного етапу хоча б спочатку необхідним є механізм економічної адаптації природоохоронних цілей суспільства до його реальних можливостей, а відтак творення вкрай потрібної системи якісно нових, гнучких економічних регуляторів природокористування та оздоровлення природного середовища.

Таким чином, проблеми формування екологічної політики як складової економічної політики Української держави є багатовимірними і складними.

Насамперед, український соціум має усвідомити власну консолідовану соціально-економічну відповідальність як умову забезпечення екологічної безпеки та сталого національного суспільного розвитку. Наявні для реалізації екологічної політики кошти вкрай недостатні. Надходження від платежів та штрафи могли б бути джерелом фінансування, але справа в тому, що з Державного бюджету не завжди є можливість профінансувати навіть витрати, встановлені законодавством, а природоохоронні органи не в змозі примусити сплачувати екологічні платежі та штрафи [22, с.28-29]. Тому загальна стратегія повинна полягати в адаптації вже існуючих інструментів до реалій перехідного періоду у країні таким чином, щоб їх ефективність була оптимальною. Це означає, що вивченню ефективності економічних інструментів екологічної політики має бути приділено більше уваги й аналізу. Екологічні платежі необхідно встановити на такому рівні, щоб вони ефективно стимулювали заплановані заходи з охорони довкілля, тобто принцип "забруднювач платить" повинен бути запроваджений у практику. Для того, щоб досягти такого рівня, що дає бажаний результат, але не унеможливорює економічну діяльність, необхідні широкомасштабні дослідження, оскільки очевидно, що розвиток ефективної політики, сприятливої для сталого розвитку надзвичайно складний. Саме це є нині нагальною потребою.

Значення екологічної політики, конкретна суть, відображення поточних завдань реалізації, специфіка проведення у перехідний період та інші аспекти повинні зайняти першорядне місце у структурі основних напрямів вдосконалення економічного механізму та інших складових суспільної практики [24, с.328].

Основні вади та позитивні результати чинного економічного механізму екологічної політики, причини економічної недієвості багатьох його складових, насамперед, примусової групи стимуляторів, повинні бути подолані в інтересах неминучого утвердження в Україні ринкових підходів до управління природокористуванням. Необхідно також переглянути правові інструменти, найретельніше сформулювати їх мету та забезпечити фінансування.

У контексті творення соціально-економічних механізмів реалізації національної екологічної політики в умовах формування ринкових відносин можливими є **три механізми реалізації еколого-економічних цілей** – пряме регулювання, економічне стимулювання та змішані механізми, які враховують згадані вище. Політика та практика їх поєднання є важливою умовою на шляху подолання чинників неефективності та рецидивів колишньої адміністративно-командної державної екологічної політики, пошуку сучасних ефективних ринкових і державних регуляторів, використання моделей оптимального співвідношення з досвідом світової економічної практики.

Неефективність використання у "чистому" вигляді будь-якого з означених підходів означає, що нині для України вкрай необхідним є їх збалансоване поєднання на основі застосування співвимірних до еколого-економічних реалій країни критеріїв аналізу та відповідної діяльності, взаємної детермінації завдань екологізації економіки та створення ринкового середовища. Варто також особливо наголосити, що вже на початкових стадіях будь-яких реформ

необхідно створювати моделі та реальні системи екологічного захисту від антропогенного ризику, передбачаючи жорсткі екологічні межі можливих варіантів розвитку.

У контексті формування ринкового середовища в Україні надзвичайно важливим моментом об'єктивно постає розвиток екологічного підприємництва. У зв'язку з цим важливо враховувати дві групи економічних заходів, рівень, масштаб і межі їх впливу: макроекономічні заходи та заходи, які мають власне екологічну спрямованість на мікроекономічному рівні як пріоритетні складові національної екологічної політики. Формування економічних механізмів природокористування та реалізації природоохоронних завдань робить значущим нині розроблення та здійснення цільових екологічних програм з пріоритетних напрямів в Україні, її участь у діяльності Глобального Екологічного Фонду за умов глобалізації світових інтеграційних процесів.

Вивчення проблем засвідчує, що у перехідний період державі дуже важливо вирішити завдання та забезпечити стимулююче значення інтеграції економічних інструментів новітньої національної екологічної політики з процесами податкової реформи. У цьому зв'язку неефективною виявляється політика спрощеного порядку нарахування плати за спеціальне використання природних ресурсів, неврахування еколого-економічної оцінки багатьох важливих компонентів природного довкілля [14; 29].

Перспективною для України політико-економічною тенденцією може стати реалізація концепції "подвійних дивідендів" від екологічних податків. Саме в її ключі необхідно розглядати завдання вдосконалення національної податкової системи, зокрема, проблеми податків на екологічно шкідливу у споживанні продукцію, екологічних санкцій, штрафів, технологічних премій за впровадження природозберігаючих технологій, податкових пільг, екологічного ціноутворення, плати за повернені викиди, розвитку позабюджетних екологічних фондів, враховувати фактори піднесення ефективності їх функціонування тощо.

У контексті прояву потенціалу ринкових механізмів щодо розвитку сучасного природокористування чільне місце повинні зайняти як модерні економічні інструменти, серед яких продаж квот і прав на забруднення, екологічне страхування, міжнародна та національна системи екологічного маркування та екологічної сертифікації тощо, так і вже традиційно перевірені, наприклад, система "застава – повернення" як механізм зниження надходження відходів у навколишнє середовище за рахунок їх масової утилізації тощо.

Загалом всі досліджені політичні процеси й тенденції формування та розвитку соціально-економічних механізмів реалізації екологічної політики в умовах ринкових відносин в Україні сьогодні нагально вимагають спеціального урядового екологічного протекціонізму, без якого вирішити ці питання буде неможливо. Тільки цілеспрямоване державно-політичне творення сучасної мотиваційно-стимулюючої основи активного впровадження еколого-орієнтованих методів господарювання в Україні спроможне забезпечити сталий розвиток національної економіки у контексті глобалізаційних світових процесів, сприяти підвищенню продуктивності природних екосистем, збереженню біорізноманіття рослинного і тваринного світу.

Література

1. **Ананьев А.** Торгово-экономическая политика России как фактор устойчивого развития// Вопросы экономики. – 1997, № 1. – С. 116-128.
2. **Васюта О.А.** Модерні концепти екологічної політики: політичний дискурс на засадах історичного досвіду промислово розвинених країн// Наук. записки Тернопільського ДПУ ім. В. Гнатюка: Історія. – Тернопіль, – 2000, вип. 10. – С. 253-267.
3. **Васюта О.А., Васюта С.І., Філіпчук Г.Г.** Екологічна політика: національні та глобальні реалії. У 4-х томах. – Чернівці: Зелена Буковина, 2003, т.1. – 480 с.
4. **Веклич О.** Врахування екологічного чинника в системі національних рахунків// Економіка України. – 1997, № 12. – С. 50-56.
5. **Веклич О.** Удосконалення економічних інструментів екологічного управління в Україні// Економіка України. – 1998, № 9. – С. 65-74.
6. **Веклич О.О.** Урахування світового досвіду екологічного оподаткування при формуванні відповідної податкової політики в Україні// Податкова політика в Україні та її нормативно-правове забезпечення: Зб. наук. праць за матер. наук.-практ. конф. 1-2 грудня 2000 р. – Ірпінь: Академія ДПС України, 2001. – С. 98-101.
7. **Гирусов Э.В., Бобылев С.Н., Новоселов А.Л., Чепурных Н.В.** Экология и экономика природопользования. – М.: ЮНИТИ, 1998. – 455 с.
8. **Екологічні технології: ITUT робить ставку на трансфер ноу-хау// Deutschland.** – 2000, № 5. – С. 34.
9. **Закон України "Про охорону навколишнього природного середовища"**// Зб. законодавчих актів України про охорону навколишнього природного середовища. У 5-ти тт. – Чернівці: Зелена Буковина, 1997, т.1. – С. 78-97; – Чернівці, 1998, т.4. – С. 37-38.
10. **Иванов О.В., Мельник Л.Г., Шепеленко А.Н.** В борьбе с законом "Когай": опыт природопользования Японии. – М.: Мысль, 1991. – 238 с.
11. **Концепція економічної стабілізації України// Економіка України.** – 1997, № 12.
12. **Концепція сталого розвитку України.** – К.: 1997. – 17 с.
13. **Лапко О.** Екологічний фактор в інноваційній діяльності// Економіка України, № 8. – 1998. – С. 69-75.
14. **Литвиненко Я.В.** Податкова політика. – К.: МАУП, 2003. – 224 с.
15. **Ляуер Ганс-Ніколаус.** Технології ET// Deutschland. – 2000, № 5. – С. 56-61.
16. **Ляшенко І.** До методології еколого-економічного моделювання// Економіка України. – 1999, № 6. – С. 69-78.
17. **Международный регистр потенциально токсичных химических веществ.** – Женева: ЮНЕП, 1992. – 32 с.
18. **Мельник Л.** Принципи екологобезпечного розвитку// Економіка України. – 1996, № 2. – С. 71-78.
19. **Міжнародний досвід застосування економічних важелів для здійснення екологічної політики.** Семінар. К., 1997. – 64 с.
20. **Міщенко В.** Екоресурсні платежі в Україні// Економіка України, № 10. – 1998. – С. 59-63.
21. **Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 1998 р.** – К.: Мін-во ОНПС/ІАБ України, 1999. – 161 с.
22. **Огляд результативності природоохоронної діяльності в Україні.** – Нью-Йорк-Женева: ООН, 2000. – 232 с.
23. **Олійник О.І.** Види екологічних податків// Наук. вісник УкрДЛТУ: Зб. наук.-техн. праць. – Львів: УкрДЛТУ. – 2001, вип. 11.3. – С. 26-28.
24. **Сакс Дж.** Рыночная экономика и Россия. – М.: Наука, 1994. – С. 328.
25. **Синякевич І.** Економічні інструменти екополітики: теорія і практика// Економіка України. – 1999, № 10. – С. 78-83.
26. **Синякевич І.М., Врублевська О.В.** Перший світовий конгрес економістів з навколишнього середовища і природних ресурсів// Економіка України, № 12. – 1998. – С. 87-88.
27. **Синякевич І.М.** Екологізація розвитку: об'єктивна необхідність, методи, пріоритети// Економіка України. – 2004, № 3. – С. 57-64.
28. **Синякевич І.М.** Економіка природокористування: Навч. посібн. – Львів: ІЗМН, 1996. – 156 с.
29. **Синякевич І.М., Врублевська О.В.** Актуальні проблеми вдосконалення економічного механізму природокористування// Наук. вісник УкрДЛТУ: Зб. наук.-техн. праць. – Львів: УкрДЛТУ. – 2002, вип. 12.7. – С. 103-106;.

30. Соколенко С.І. Глобалізація і економіка України. – К.: Логос, 1999. – 568 с.
31. Состояние окружающей среды (1972-1992 годы): Спасти нашу планету – проблемы и надежды. – Найроби: ЮНЕП, 1992. – 313 с.
32. Туныця Ю.Ю. Экологические факторы в издержках производства// Вопросы экономики, № 7, 1977. – С. 116-121.
33. Экологическая экономика. – М.: Евразия, 1994, т. 1. – 103 с.; т. II. – 98 с.
34. Analiza skuteczności działania instrumentów ekonomicznych ochrony środowiska w Polsce. Praca zbiorowa pod redakcją Kazimierza Górki. – Kraków, Akademia ekonomiczna w Krakowie, 1999. – С. 121 s.
35. Willism J. Baumol, Wallace E. Oates. The theory of environmental policy. Second edition. – Cambridge university press, 1998. – 299 s.

УДК 330.342:338.911:330.151

Доц. Я.В. Кульчицький,
канд. екон. наук – УкрДЛТУ

ЕКОЛОГІЧНИЙ ІМПЕРАТИВ У ПОРІВНЯННІ СУЧАСНИХ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

Досліджується проблема порівняння сучасних економічних систем з урахуванням екологічних чинників розвитку. Автор обґрунтовує думку, що серед критеріїв порівняння сучасних економічних систем доцільно виділяти окрему групу екологічних показників, значення яких незмірно зросло на порозі третього тисячоліття.

Ключові слова: економічна система, порівняння сучасних економічних систем, екологічні показники та критерії.

Doc. Ya.V. Kul'chyts'kyi – USUFWT

Ecological imperative in comparison contemporary economic systems

In article investigates a comparison problem of contemporary economic systems with take account of ecological development factors. Author substantiate thought, that among comparison criterions of contemporary economic systems expediently to pick out a separate group of ecological indexes, sense of which immeasurably grew at the beginning of third millenium.

Keywords: economic system, comparisons of contemporary economic systems, ecological activities and criterions.

Початок третього тисячоліття характеризується зростанням необхідності глибокої модифікації й оновлення економічного методологічного дискурсу. Останній повинен віддзеркалювати докорінні зміни у світовій економічній системі і, випереджуючи динаміку практичних зрушень, обґрунтовувати конструктивні концепти економічної еволюції. Методологічні проблеми сучасної економічної науки відзначаються особливою складністю, суперечливістю, неоднозначністю. При цьому багато проблем носять взаємовиключний характер, тобто розв'язання одних неминує "пригнічує" вирішення інших. Особливо яскраво це простежується на прикладі взаємозалежності економічних та екологічних проблем, які постають як перед окремими державами, так і перед людством в цілому.

Вагомими складовими сучасної парадигми економічного прогресу є, на наш погляд, екологічна і ресурсозберігаюча. При цьому екологічна складова взаємопов'язана з поняттям відповідальності, відповідального суспільства та відповідальної економіки. Екологічна складова на практиці може виступати у